

Habár a nyolc miniatura további provenienciájáról, minthogy azokat barbár kezek a kodexekből kivágták, semminemű feljegyzés nem tanuskodik, HOFFMANN gondos stilkritikai egybevetés alapján nagy valószínűséggel állapította meg, hogy mind a nyolc kép csehországi műhelyek terméke. Az első három valószínűleg egy műhelyből került ki, mely a XIV. sz. harmadik negyedében kialakult stilussajátságokat gondosan konzerválni iparkodott. Különösen az első két miniatura, mely kiváló művész alkotása, ragaszkodik a XIV. századra oly jellemző dekoratív ábrázolásmódhoz s egyaránt visszatükrözteti az előző kor cseh művészete, mint a XIV. századi firenzei és sienai festőiskola hatását. Ugyane hagyományokat követi a Mária halálának mestere, aki azonban jóval jelentéktelenebb művész. Valószínűleg hatott a bécsi volt udvari könyvtár Cod. 1850 jelzetű prágai misekönyvének ugyanezt a jelenetet ábrázoló miniaturájára. A második csoportba osztott két miniatura festője különösen francia befolyást tükröztet vissza, míg a legkésőbb keletkezett 3 képecske három különböző művésze a XV. században diadal-maskodó realista felfogásnak hódol. HOFFMANN az érdekes emlékeket széleskörű tudással helyezi be az általános művészeti fejlődésbe s megállapításait több, részben képben is bemutatott analogiával támogatja meg.

Amidőn a nagykézsülségű szerző dolgozatára felhívjuk olvasóink figyelmét, egyúttal azon óhajításunknak adunk kifejezést, vajha HOFFMANN Edith hazai könyvtáraink illuminált kodexeit s elsősorban a hazai termékeket is hasonló gondos és eredményes vizsgálat tárgyává tenné.

GULYÁS PÁL.

Babinger Franz: *Stambuler Buchwesen im 18. Jahrhundert.* Leipzig. 1919. Deutscher Verein für Buchwesen und Schrifttum. 4-r. 32 l.

Ez a füzet a XVIII. századi török főváros könyvészeti állapotát ismerteti. A török szellemi élet ebben a században ismerkedik meg a könyvnyomtatással. Egy magyar származású ember, IBRAHIM efendi vállalkozása és tetteje juttatja a törököket az első nyomtatott könyvekhez. IBRAHIM efendinek sok nehézséggel, kenyéririgységgel, tudatlansággal kell megküzdenie, azonban ott vannak mellette az okos támogatók, akiknek segítsége nem engedi gyümölcstelenül elbukni az új mesteriséget. IBRAHIM nyomdájának első terméke 1729-ben jelent meg. ISMAIL BEN HAMMAD AL DSAUHARI arab szótára volt ez török átdolgozásban. A kétkötetes mű *Kitab-i lugat-i Vankuli* címet viselte. Ezt a művet

még további 16 követte, melyek jórészt a történelem és földrajz-tudomány körébe tartozó ismereteket terjesztettek. Az alapító halála után fia folytatta a vállalatot, de nem nagy kedvvel s nem nagy eredménnyel. A nyomda munkájában nemsokára szünet állt be, amely tartott I. ABD-ÜL-HAMID szultán trónraléptének idejéig, 1773-ig. Ekkor újra megindul és működését semmi sem állítja meg. Ez a tartalma nagyon röviden BABINGER előadásának. Az előszóban azt olvassuk, hogy dolgozatát épen szélesebb alapra fektetve szándékozott kidolgozni, amikor felszólítást kapott ezen értekezés megírására. Kár, hogy a tervezett munkát helyett csak annak alapjait kapjuk; örömrünk telnék benne, ha szerző rendszeres munkálatban adná kutatása eredményeit. Akkor bátrabban tehetnők fel neki a kérdést, hogy mi szükség volt ennek a füzetnek az elstetésére? BABINGER maga állapítja meg a bécsi házi, udvari és állami levéltárban való részletesebb kutatás szükségét IBRAHIM efendi életére vonatkozólag. IBRAHIM életrajzának ismerete nagyon fogyatékos, ifjúsága, török földre jutása tisztázatlan, s tán az is marad örökre, de vannak kérdések, amelyek tisztázhatók; így a II. RÁKÓCZI Ferenchez való viszonya; vajjon hűséges embere volt-e RÁKÓCZINAK, vagy pedig jól álcázott kémje az osztrák diplomáciának? Ha BABINGER nem fog neki oly sietve a munkának, nyert volna időt forrásainak nemcsak idézésére, hanem elolvasására is. Akkor nem állapítja meg pl. IBRAHIM-ról azt, hogy hely nélkül maradt akkor, amikor RÁKÓCZI hazájába visszatért, holott az ugyanidevágó jegyzetben idézi RÁKÓCZI halála évét. Ha valóban elolvasta volna a jegyzeteiben forrásként idézett MIKES leveleit, rátalált volna RÁKÓCZI-nak arra a levelére, melyben IBRAHIM-ot a nagyvezirnek ajánlja és nem követi el a goromba botlást. Nem teszszük föl, hogy BABINGER ne tudná, hogy RÁKÓCZI Rodostóban halt meg. De mi szükség olyan forrásra hivatkoznunk, amit magunk sem láttunk? Csak zsúfoltabb lesz az értekezésünk, de értékben nem nyer. Így miért kell idézni TALMAN Leopold követ jelentését levéltári jelzete után, amikor egy ránézéssel észrevesszük, hogy HAMMER a forrás, nem a bécsi levéltár.

Ha szerzőnknek elegendő ideje maradt volna a fontolgatásra, bizonyára inkább figyelmére méltatta volna a könyveket, amelyekről ír, mint a róluk szóló irodalmat. A kérdésnek erről az oldalról való megoldása megérdemelné a fáradságot. Nem találjuk a dolgozatban sem KARÁCSON, sem MISTAKIDIS eredményeit, noha mindkét dolgozat idézve van. Összevéve úgy tűnik fel, mintha ez a kis füzet csak izelítő volna

egy nagyobb munkálathoz, melyre az európai tudomány forrásait már egybegyűjtötte. Ha szerzünk e rendszeres munkát elkészítésére elszánná magát, még csak egyetlen kétségünkkel hozakodnánk elő. Helyesnek tartja-e, hogy egy idegen intézménynek a maga sajátos idejében és körülményei közt lejátszódó történeti fejlődését önkényesen, a keresztény időszámítás rájárába belégyötri? A mi 18-ik századunk határozatendjeje nem mérföldkő egyúttal a török nyomdászat történetében is. Helyesebb, ha az intézmények történetét magának az intézménynek fejlődése és alakulása szempontjából vizsgáljuk és vesszük tárgyalás alá. Mi bőségesen ki volnánk elégtve, ha BABINGER a tárgy minden oldalról való alapos kutatása után csak az IBRAHIM-kori nyomdászat történetének megírásával is — megajándékozna az európai tudományt!

ZSINKA FERENC.

Trócsányi Zoltán: *Régi magyar nyomtatványok változatai.* (Különlenyomat az Akadémiai Értesítő 1918. évf. 6—8. füzetéből.) Budapest (1918) Hornyánszky Viktor. 8°. 8 l.

TRÓCSÁNYI Zoltán ezen értekezésben több új adalékkal járul ahhoz a régi magyar nyomtatványoknál meglehetősen gyakran előforduló jelenséghez, hogy ugyanazon mű különböző példányai több-kevesebb szedésbeli eltérést tüntetnek fel. Ily szedésváltozatra már előtte is rámutattak bibliografusaink, de hajlandók voltak a változatok alapján különböző kiadásokról beszélni. TRÓCSÁNYI volt nálunk az első, aki az egymástól némiképp eltérő példányokban nem lát külön kiadásokat, hanem pusztán változatokat s ezzel öntudatlanul arra a helyes útra terelte a kérdést, melyet a külföld fejlettebb nyomdatörténeti kutatása már régóta követ. E különös jelenséggel legbehatóbban Gustav MILCHSACK foglalkozott, akinek a *Zentralblatt für Bibliothekswesen* 1896. évfolyamában megjelent *Doppeldrucke* c. dolgozatát TRÓCSÁNYI figyelmébe ajánljuk.

MILCHSACK meghatározása szerint az ikernyomtatványok oly kiadások, melyeknek egyes példányai, noha általában azonosak, a részletekben egymástól sokban különbözhetnek. Az ikernyomtatványok eltéréseinek többféle magyarázatát kísérelték meg. Azonos tartalmú apró, főleg egylevelű nyomtatványoknál a variánsok már az inkunábulum-korszakban is elég gyakoriak. Ez esetekben az eltérések onnan magyarázhatók, hogy a könyvnyomtatók idő- és munkamegtakarítás kedvéért a levonatokat az egyetlen sajtóba helyezett 2—4-féle szedésről egyszerre 2—4 példányban állították elő s ezzel a szükséges példány-